

Олександр Колодійчук,

приватний нотаріус, м. Тернопіль

Ольга Карапетян,

кандидат економічних наук, доцент кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-7631>

Роман Рудий,

аспірант кафедри безпеки та правоохоронної
діяльності Західноукраїнського
національного університету

ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕТРОСПЕКТИВА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ РОЗВІДКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано ретроспективні особливості формування фінансової розвідки у запобігання легалізації протиправних доходів, вивчення теоретичних аспектів її діяльності у дотриманні національної безпеки. Зокрема, окреслено основні періоди історичного процесу становлення інституту фінансової розвідки в Україні.

Визначено, що організаційне формування підсистеми фінансової розвідки ґрунтується на таких групах передумов: історичні, сутнісні та функціональні. Обґрунтовано наукові підходи до визначення категоріального змісту фінансової розвідки.

Встановлено, що об'єктом фінансової розвідки є дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умов наявності ризиків, які виникають під час користування цими активами задля легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом чи фінансування тероризму.

Ключові слова: фінансова розвідка, злочинні доходи, легалізація протиправних доходів, фінансовий моніторинг, правоохоронні органи.

Kolodiychuk O., Karapetyan O., Rudyi R.

Prerequisites and retrospective formation of financial intelligence of Ukraine

The article defines the retrospective features of the formation of financial intelligence in the prevention of legalization of illegal income, the study of theoretical aspects of its activity in the observance of national security. In particular, the main periods of the historical process of the establishment of the financial intelligence institute in Ukraine are outlined.

It was determined that the organizational formation of the financial intelligence subsystem is based on the following groups of prerequisites: historical, essential and functional. Scientific approaches to determining the categorical content of financial intelligence are substantiated.

The essence of financial intelligence has been studied and it has been established that it is inextricably linked to combating the legalization of proceeds of crime and the financing of terrorism. Financial intelligence is by definition interdisciplinary. It manifests itself in its ambiguity and multifacetedness. It is studied not only from the point of view of finance, public administration, audit, economic security, but also, of course, financial law.

It was established that the State Financial Monitoring Service of Ukraine is the central national body responsible for collecting, analyzing and transferring data on suspicious financial transactions to the competent authorities.

It was determined that financial intelligence is considered from two positions: as a science, it is a set of ideas and views on the process of obtaining knowledge as a result of searching and obtaining information about illegal acts, which reflects the properties of objects and their interaction in solving research tasks in the mind of the subject, knowledge and as a type of practical activity is the way the subject of the financial intelligence unit uses the properties of objects and the relationships between them in solving the problems of countering the legalization of income obtained illegally or the financing of terrorism.

It has been established that the object of financial intelligence is actions with assets related to the relevant par-

ticipants of financial transactions that carry them out, provided there are risks that arise during the use of these assets for the purpose of legalizing income obtained through criminal means or financing terrorism.

It has been determined that one of the effective forms of responding to the challenges of the criminal environment is to conduct research, expose and publicize schemes by which criminal income is given a legal appearance and terrorism is financed. The need to carry out such work is directly provided for by the legislation of Ukraine and FATF international standards.

Prospective directions for the development of financial intelligence are: maximum automation of operational and strategic analysis processes; establishment of e-channels for rapid communication with law enforcement agencies; improvement of the financial investigation procedure regarding the latest technologies.

Keywords: *financial intelligence, criminal income, legalization of illegal income, financial monitoring, law enforcement agencies.*

Постановка проблеми. Фінансова розвідка – це важлива і дієва форма державного контролю з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. Система фінансової розвідки, з одного боку, має відповідати міжнародним вимогам, а з іншого – максимально враховувати фінансову систему, соціально-економічні й культурні особливості, правові та правоохоронні традиції держави.

З огляду на актуальні проблеми, пов'язані із захистом прав та законних інтересів громадян, суспільства й держави, гарантування національної безпеки через визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації майна, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, фінансова розвідка гарантує економічну безпеку держави, намагається ліквідувати загрози щодо високого рівня тінізації та офшоризації національної економіки.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематикою формування та функціонування фінансової розвідки займаються такі науковці, як: Буткевич С. А., Клименко А. О., Комісаров О. Г., Скрипка О. Ю., Собакарь А. О. Хмелюк А. А.

Водночас передумови її формування та перспектива функціонування у протидії легалізації протиправних доходів є мало дослідженими і потребують додаткового вивчення та дослідження.

Мета дослідження – визначення ретроспективних особливостей формування фінансової розвідки у запобігання легалізації протиправних доходів, вивчення теоретичних аспектів її діяльності у дотриманні національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Міжнародними стандартами FATF та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом, і про фінансування тероризму, ратифікованих Україною 17 листопада 2010 р., кожна країна повинна мати підрозділ фінансової розвідки (ПФР), що є національним центром для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації, що стосується відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів і фінансування тероризму, а також для поширення результатів такого аналізу.

Українська система фінансової розвідки відносно молода, її створення припадає на початок 90-х років ХХ ст., коли незалежна держава починає взаємодіяти зі світовими фінансовими інститутами та організаціями (Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Інтерпол, Фінансова розвідка США та інших держав). Так, Державний департамент фінансового моніторингу утворено у складі Міністерства фінансів України постановою Кабінету міністрів України від 10.01.2002 р. № 35. Однак за наявності значної кількості ухвалених нормативних актів та діяльності світових організацій універсальної системи щодо боротьби з організованою злочинністю у сегменті AML/CFT немає. За таких умов держави самостійно створюють системи фінансового моніторингу, хоча й беруть до уваги рекомендації міжнародних організацій у цій сфері.

Організаційне формування підсистеми фінансової розвідки (ФР) ґрунтується на таких групах передумов:

1) *історичні:* траєкторія розвитку інституційного забезпечення реалізації державної фінансової політики (еволюційна, інверсійна), усталені організаційні та методичні підходи в здійсненні державного фінансового контролю, персональна та організаційна результативність діяльності окремих органів фінансового регулювання в минулому та ін.;

2) *сутнісні:* фінансова грамотність та особливості культури фінансової поведінки, рівень інституційної сформованості та стан окремих фінансових інститутів, їх правове забезпечення; розподіл регулювання певних типів позанормативної фінансової поведінки між галузями права;

3) *функціональні*: масштаби та пріоритети державної політики у фінансовій сфері; характер розподілу та ступінь централізації й концентрації владних повноважень із реалізації фінансової політики та державного фінансового контролю; наявність усталених механізмів збалансованості політичних, економічних та суспільних інтересів; підхід до фінансового регулювання (секторально-інституційний або функціонально-цільовий); персональна та операційна незалежність фінансової розвідки тощо.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму» Державна служба фінансового моніторингу України є органом, уповноваженим виконувати функції підрозділу фінансової розвідки.

Фінансову розвідку України засновано у 2002 р. Україна з 2002 до 2004 року, а далі в 2010 р. перебувала у «чорному списку» FATF, проти неї діяли навіть каральні санкції.

Перебування країни в чорному списку прямо впливає на її банківську систему і міжнародну торгівлю. Будь-які платежі, відправлені на рахунки банків країни, яка знаходиться в цьому списку, обов'язково потрапляють під підозру і їх виконання може бути зупинено [1].

Історичний процес становлення інституту фінансової розвідки в Україні відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Ретроспектива становлення інституту фінансової розвідки в Україні [1]

Дата	Опис події
2003 рік	
січень 2003 року	Прийнято Програму з ПВК/ФТ на 2003 рік (постанова Кабінету Міністрів України та НБУ від 29.01.2003 № 140).
червень 2003 року	Набув чинності перший Базовий Закон. Розпочато повноцінну функціональну діяльність Державної служби фінансового моніторингу.
вересень 2003 року	Відбувся 2-й раунд оцінювання України Комітетом MONEYVAL
жовтень 2003 року	Урядом утворено Міжвідомчу робочу групу з ПВК/ФТ (постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1565).
грудень 2003 року	Затверджено Програму створення Єдиної державної інформаційної системи у сфері ПВК/ФТ (постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1896).
2004 рік	
січень 2004 року	Прийнято Програму з ПВК/ФТ на 2004 рік (постанова Кабінету Міністрів України та НБУ від 16.01.2004 № 45).
лютий 2004 року	Україну вилучено із «чорного списку» FATF
червень 2004 року	Підрозділ ФР набув членства в Егмонтській групі
вересень-жовтень 2008 року	Відбувся Третій раунд взаємного оцінювання MONEYVAL
2012 рік	
квітень-листопад 2012 року	Внесено зміни до Кримінально-процесуального кодексу України (Закон України від 13.04.2012 № 4651), до Закону України щодо здійснення ідентифікації клієнтів (Закон України від 20.11.2012 № 5492) та щодо визначення статусу Державної служби фінансового моніторингу (Закон України від 16.10.2012 № 5463)
грудень 2012 року	MONEYVAL затверджено другий звіт про прогрес національної системи України у сфері ПВК/ФТ
2014 рік	
жовтень 2014 року	Прийнято новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (Закон України від 14.10.2014 № 1702)
листопад 2014 рік	Виявлено і заблоковано кошти по рахунках компаній-нерезидентів на території України у сумі близько 1,5 млрд USD, на які ухвалами суду накладено арешт
2017 рік	
квітень 2017 року	Суд ухвалив рішення щодо конфіскації в дохід Держави злочинних коштів у розмірі близько 1,5 млрд USD, що були виявлені та заблоковані
серпень 2017 року	Уряд затвердив План заходів з ПВК/ФТ на 2017–2019 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2017 № 601-р)
2018 рік	

продовження таблиці 1

вересень 2018 року	Егмонтською групою підрозділів фінансової розвідки підрозділ ФР України визнано переможцем конкурсу «Найкраща справа Егмонтської Групи» (Best Egmont Case Award)
грудень 2018 року	Презентовано Термінологічний словник з питань ПВК/ФТ
	2019 рік
липень 2019 року	MONEYVAL затверджено перший Звіт про прогрес України за результатами 5-го раунду взаємної оцінки
грудень 2019 року	Прийнято нову редакцію Базового Закону, що імплементує 4-ту антилегалізаційну Директиву ЄС (Закон України від 06.12.2019 № 361)
	2020 рік
липень 2020 року	MONEYVAL затверджено другий Звіт про прогрес України за результатами 5-го раунду взаємної оцінки
грудень 2020 року	Проведено інтегровану панельну дискусію «Фінансовий моніторинг 2020»
	2021 рік
травень 2021 року	Схвалено Основні напрями розвитку національної системи ПВК/ФТ до 2023 року та План заходів щодо їх реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 № 435-р)
	2022 рік
січень 2022 року	Наказ Міністерства фінансів України від 17 січня 2022 року № 16 «Про затвердження Програми стратегічного розвитку Державної служби фінансового моніторингу України на період до 2024 року».

Фінансову розвідку розглядають з двох позицій:

як науку – це сукупність ідей та поглядів на процес отримання знань у результаті пошуку та здобуття інформації щодо протиправних діянь, що відображає у свідомості суб'єкта властивості об'єктів та їх взаємодію у вирішенні завдань дослідження, пізнання.

як вид практичної діяльності – це спосіб використання суб'єктом підрозділу фінансової розвідки властивостей об'єктів та взаємозв'язків між ними у вирішенні проблем протидії легалізації доходів, отриманих протиправним шляхом або фінансуванню тероризму.

Існує декілька підходів до розуміння сутності фінансової розвідки. Зокрема, **фінансова розвідка** – це:

«...безперервне відстежування фінансової діяльності, яке здійснюється у формі комплексу наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, що забезпечують систематичний контроль (стеження, а не спостереження) за станом та тенденціями розвитку й діяльності суб'єктів господарювання» (Хмельюк А. А.).

II. «...система заходів, що передбачає підвищення рівня фінансової, а відповідно й економічної безпеки держави шляхом здійснення контролю за фінансовими операціями, зменшення обсягів фінансових злочинів, а саме: зростання рівня конкурентоздатності держави, скорочення розмірів тіньової економіки, зростання надійності банків, збільшення надходжень до бюджету держави від конфіскованого нелегального майна, сплати податків від виявлення незаконних доходів, скорочення корупції, збільшення ефективності застосування бюджетних ресурсів» (Кузьменко О. В., Доценко Т. В., Скринька Л. О.).

III. «...комплекс дій, засобів та заходів, що здійснюються на об'єктах господарювання, у межах сектору економіки, адміністративно-територіальної одиниці, країни або в міжнародних масштабах для запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних шляхами, що порушує чинне законодавство» (Борець В., Мироненко С.) [2].

Розглядаючи дефініцію «фінансова розвідка», науковці також звертають увагу на організаційні рівні її проведення:

- міжнародний,
- національний,
- рівень фінансових установ [3].

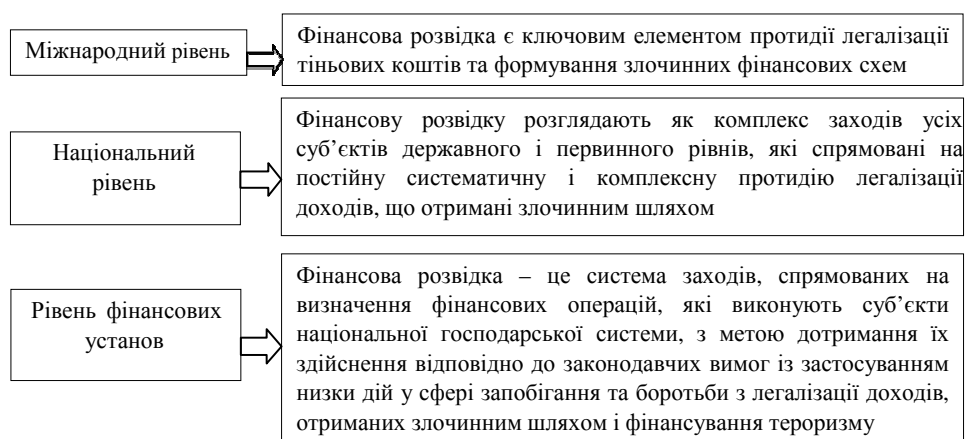

Рис 1. Наукові підходи до визначення категоріального змісту фінансової розвідки

Об'єктом фінансової розвідки вважають дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умов наявності ризиків, які виникають під час користування цими активами, для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом чи фінансування тероризму [4].

Отже, фінансова розвідка нерозривно пов'язана з протидією легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Фінансова розвідка – дефініція міждисциплінарна. Виявляється в неоднозначності та багатоаспектності. Її досліджують не лише з точки зору фінансів, державного управління, аудиту, економічної безпеки, а й безумовно, фінансового права. У міжнародних юрисдикціях подібні підрозділи, які виконують функції протидії легалізації доходів, одержаних протиправним шляхом, називаються підрозділами фінансової розвідки, відповідно діяльність, яку вони здійснюють, вважається фінансовою розвідкою [5].

Висновки. З огляду на вищевказане фінансова розвідка – це складна система, яка спрямована на виявлення операцій, пов'язаних із легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом. Вона може виступати як компонент досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, які пов'язані із дослідженням фінансових операцій, що мають елементи протиправної діяльності. Перспективні напрямки розвитку фінансової розвідки такі: максимальна автоматизація процесів здійснення операційного та стратегічного аналізу; налагодження е-каналів швидкої комунікації з правоохоронними органами; удосконалення процедури фінансового розслідування щодо новітніх технологій.

Список використаних джерел

1. Фінансова розвідка України: 20 років розвитку та звершень. Державна служба фінансового моніторингу. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816rokivFinMonitoringspreedSmallFileSize.pdf> (дата звернення: 10.09.2023)
2. Акімова О. В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика : монографія. Краматорськ : Донбаська державна машинобудівна академія, 2017. 298 с.
3. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua> (дата звернення: 11.09.2023)
4. Кікалішвілі М. В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2020. 415 с.
5. Фінансовий моніторинг : навч. посіб. / кол. уклад. за заг. ред. Е. О. Юрія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 304 с.

Reference

1. *Finansova rozvidka Ukrainy: 20 rokiv rozvytku ta zvershen Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu [Financial intelligence of Ukraine: 20 years of development and achievements. State Financial Monitoring Service]*. Retrieved from <http://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816rokivFinMonitoringspreedSmallFileSize.pdf/> [in Ukrainian].

2. Akimova, O. V. (2017). *Finansovyi monitoring v systemy derzavnogo finansovogo kontroly: teoria, metodologia, praktyka* [Financial monitoring in the system of state financial control: theory, methodology, practice]. Kramatorsk: Donbaska derzavna masynobudivna akademiiia [in Ukrainian].
3. *Official site of the State Financial Monitoring Service of Ukraine*. Retrieved from <http://fiu.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Kikalishvili, M. V. (2020). *Stratehiia y taktyka protydii koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini* [Strategy and tactics for combating corruption crime in Ukraine], Zaporizhzhia, Helvetyka [in Ukrainian].
5. *Finansovyi monitoringh* [Financial monitoring]: navch. posib. / kol. uklad. za zah. red. E.O. Yuriiia. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2022.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023